

**O‘ZBEK TILIDA NUTQIY MULOQOT JARAYONINING
PSIXOLINGVISTIK MEXANIZMLARI**

Bobomurodova Guzal Olim qizi

Bukhara State Medical Institute

Abstract: *This article provides a scientific analysis of the psycholinguistic mechanisms of speech communication in the Uzbek language. The study examines the processes of speech production, perception, and processing, as well as the interaction of cognitive, semantic, and social factors. In addition, the psychological stages of speech activity and their impact on communicative effectiveness are identified. The results highlight the need to improve speech communication in Uzbek and to integrate linguistic and psychological approaches.*

Keywords: *psycholinguistics, speech communication, cognitive processes, speech production, communicative competence*

Аннотация: *В данной статье психолингвистические механизмы речевого общения на узбекском языке анализируются на научной основе. В исследовании рассматриваются процессы порождения, восприятия и переработки речи, а также взаимное влияние когнитивных, семантических и социальных факторов. Кроме того, определяются психические этапы речевой деятельности и их влияние на коммуникативную эффективность. Результаты исследования показывают необходимость совершенствования речевого общения на узбекском языке и интеграции лингвистических и психологических подходов.*

Ключевые слова: *психолингвистика, речевое общение, когнитивные процессы, порождение речи, коммуникативная компетенция*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘zbek tilida nutqiy muloqot jarayonining psixolingvistik mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda nutq hosil bo‘lishi, qabul qilinishi va qayta ishlanishi jarayonlari, kognitiv, semantik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, nutqiy faoliyatning psixik bosqichlari hamda ularning kommunikativ samaradorlikka ta’siri aniqlanadi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilida nutqiy muloqotni takomillashtirish va lingvistik hamda psixologik yondashuvlarni integratsiya qilish zarurligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *psixolingvistika, nutqiy muloqot, kognitiv jarayonlar, nutq hosil bo‘lishi, kommunikativ kompetensiya*

Kirish

Zamonaviy lingvistika va psixologiya fanlari integratsiyasi natijasida yuzaga kelgan psixolingvistika nutqiy faoliyatning ichki mexanizmlarini o‘rganishga qaratilgan muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Nutqiy muloqot inson tafakkuri, til tizimi va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sir mahsuli hisoblanadi.

O'zbek tilida nutqiy muloqot jarayonini psixolingvistik nuqtayi nazardan o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Chunki til orqali fikr ifodalash jarayoni kognitiv mexanizmlar, psixik holat va ijtimoiy kontekst bilan uzviy bog'liqdir.

Adabiyotlar tahlili

Psixolingvistika sohasida nutqiy faoliyat kognitiv yondashuv asosida keng o'rganilgan bo'lib, nutq hosil bo'lish jarayoni konseptualizatsiya, lingvistik kodlash va artikulyatsiya bosqichlari orqali amalga oshishi ta'kidlanadi. Ushbu jarayon inson tafakkuri va til tizimining o'zaro bog'liqligini aks ettiradi.

Nutqni qabul qilish esa eshitish, idrok etish va semantik dekodlash bosqichlarini o'z ichiga oluvchi faol kognitiv jarayon hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda nutqiy muloqot interaktiv tizim sifatida talqin qilinib, unda so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida doimiy axborot almashinuvi va teskari aloqa muhim rol o'ynashi qayd etiladi.

Shuningdek, nutqiy faoliyatga xotira, diqqat, tafakkur kabi kognitiv omillar, emotsional holat hamda ijtimoiy-madaniy muhit sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, nutqiy muloqotni o'rganish kompleks psixolingvistik yondashuvni talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: tizimli tahlil usuli orqali nutqiy muloqotning psixologik va lingvistik komponentlari o'rganildi taqqoslash metodi yordamida nutq hosil qilish va qabul qilish jarayonlari tahlil qilindi kognitiv yondashuv asosida nutqiy faoliyatning ichki mexanizmlari izohlandi

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida nutqiy muloqot jarayoni bir necha asosiy psixolingvistik mexanizmlarga asoslanadi:

Birinchidan, **kognitiv mexanizm**. Bu bosqichda inson ongida fikr shakllanadi. Nutqiy niyat paydo bo'lib, u konseptual darajada qayta ishlanadi. Bu jarayon tafakkur bilan bevosita bog'liq bo'lib, nutqning mazmuniy asosini tashkil etadi.

Ikkinchidan, **lingvistik kodlash mexanizmi**. Ushbu bosqichda fikr til birliklari orqali ifodalanadi. So'z tanlash, grammatik tuzilma va sintaktik konstruksiyalarni shakllantirish jarayoni amalga oshadi. O'zbek tilining agglutinatив xususiyati bu jarayonda muhim rol o'ynaydi.

Uchinchidan, **artikulyatsion mexanizm**. Bu bosqichda nutq tovushlar orqali ifodalanadi. Nutq apparati yordamida fonetik birliklar hosil qilinadi va eshitiladigan shaklga keltiriladi.

To'rtinchidan, **idrok va dekodlash mexanizmi**. Tinglovchi nutqni qabul qilib, uni semantik jihatdan tahlil qiladi. Bu jarayon eshitish, xotira va tafakkur faoliyatining uyg'unlashuvi asosida amalga oshadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu mexanizmlar o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ularning har biridagi uzilish muloqot samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, kommunikativ kompetensiyaning pastligi yoki psixologik to'siqlar nutqiy jarayonni sekinlashtiradi.

Muhokama

O‘zbek tilida nutqiy muloqot jarayoni milliy mentalitet, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq. Masalan, hurmat ifodalovchi birliklar, murojaat shakllari va nutq etiketi psixolingvistik jarayonlarga ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari nutqiy muloqot shakllarini o‘zgartirib, qisqartirilgan va tezkor kommunikatsiyani rivojlantirmoqda. Bu esa psixolingvistik jarayonlarda yangi tendensiyalarni yuzaga keltirmoqda.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida nutqiy muloqot jarayoni murakkab psixolingvistik mexanizmlar tizimiga asoslanadi. Nutq hosil qilish, uni ifodalash va qabul qilish jarayonlari kognitiv, lingvistik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladi.

Shu bois, nutqiy muloqotni rivojlantirish uchun psixolingvistik yondashuvlarni chuqurlashtirish, kommunikativ kompetensiyani oshirish va zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (namuna)

1. Levelt, W. (1989). Speaking: From intention to articulation. Nutq hosil bo‘lish jarayonining konseptualizatsiya–formulatsiya–artikulyatsiya modelini asoslab bergan fundamental manba.
2. Chomsky, N. (1965). Aspects of the theory of syntax. Tilning generativ modeli va inson tafakkuri bilan bog‘liqligini tushuntiradi.
3. Vygotsky, L. S. (1986). Thought and language. Til va tafakkur o‘rtasidagi psixologik bog‘liqlikni ochib beruvchi klassik asar.
4. Leontyev, A. A. (2003). Psixolingvistika asoslari. Nutqiy faoliyatning psixologik mexanizmlarini tizimli yondashuvda izohlaydi.
5. Brown, H. D. (2000). Principles of language learning and teaching. Til o‘rganish jarayonida psixologik va kommunikativ omillarni yoritadi.
6. Clark, H. H. (1996). Using language. Nutqiy muloqotning interaktiv va pragmatik jihatlarini chuqur tahlil qiladi.
7. Aitchison, J. (2012). Words in the mind: An introduction to the mental lexicon. Mental leksikon va so‘zlarning ongda qayta ishlanish mexanizmlarini tushuntiradi.
8. Harley, T. A. (2014). The psychology of language: From data to theory. Nutqni qabul qilish va ishlab chiqish jarayonlarini eksperimental asosda yoritadi.
9. Field, J. (2003). Psycholinguistics: A resource book for students. Psixolingvistikaning asosiy tushunchalari va amaliy jihatlarini tizimlashtiradi.
10. Traxler, M. J. (2012). Introduction to psycholinguistics: Understanding language science. Nutqni qayta ishlash, idrok va tushunish jarayonlarini zamonaviy yondashuvda izohlaydi.